

Практикалық сабақ №2

Орындаған: Әбутәліп Аяжан
Әмзе Әсемай

Махамбет Өтемісұлы

Жұмыс жоспары:

- 1) “Ереуіл атқа ер салмай”, “Күн қайда?”, “Мен ақсұңқардан туған құмаймын” жырларындағы күрескерлік, азаматтық әуендер.
- 2) “Жалған дүние”, “Аспандағы бозторғай”, “Жалғыздық”, “Орай да борай қар жауса” өлеңдерінің философиялық – дүниетанымдық тереңдігі.
- 3) Шығармаларында халық тұлғасы мен Исатай батыр бейнесінің жырлануы.
- 4) Лирикалық өлеңдеріндегі ақынның өз бейнесінің сомдалуы

-
- **1.Махамбет өлеңі – қазақ сөзінің қайталанбас құдіреті. Әрбір буыны мен бунағы, тармағы мен шумағы мұншалық тап-таза қорғасыннан құйылған апауыр асыл сөз қазақтан басқа жер бетіндегі ешбір елдің өлең-жырында жоқ.**
- Қазақ әдебиетінің ұлы материгіндегі өзгеше бір сырлы арал болып тұрған Махамбет поэзиясының тақырыбы біреу – майдан. Не үшін болып жатқан майдан? Қазақ елінің елдігі, еркіндігі мен егемендігі үшін болып жатқан ерлік майдан. Махамбет тек осы тақырыпты ғана толғады. Оның барлық өлеңін бір жерге топтағанда «Жорық жыры» болып шығатыны сондықтан.
- Бір ғана идеяда – Қазақ халқының азаттығы мен бостандығы жолында туған, қалыптасқан, дамыған Махамбет шығармашылығы, тұтастай алғанда, автордың «сегіз қырлы, бір сырлы» автопортретін жасап, мұның өзі тек біздің ғана ұлттық менталитетімізге тән ерлік пен елдіктің өшпес рухына айналып отыр.

- Махамбет жырларының үлкен тақырыбы – халық, шаруа, солардың феодалдық-хандық құрылыс тепкісінен құтылуға бағытталған бостандығы мен арманы болған еді. Яғни ақын поэзиясының халық тағдыры туралы жыр екенін оның «Ереуіл атқа ер салмайынан» өзге де «Соғыс», «Толғау» деген алғашқы өлеңдері дәлелдей алады. Жәңгір хан ордасының үстіне халық қаһарының бұлты төнген күндерді ақын өзгеше шабыт, ынтамен жырлайды.
- Ақынның өлеңдері ерлікке, өрлікке арналады. Не үшін соғысып жүргенін айтады. **Ер қандай болу керек** деген сауалдарға жауап іздейді. Ақын өлеңдерінде халықтың қорғаны болатын ер азамат екендігін естен шығармау нақты айтылады, себебі елдің тыныштығы мен жауыздардан азат болуы үшін нағыз ержүрек батыл ұлдар керек болады.

Мысалы:

Ереуіл атқа ер салмай,
Егеулі найза қолға алмай,
Еңку-енку жер шалмай,
Қоңыр салқын төске алмай,
Тебінгі терге шірімей,
Терлігі майдай ерімей,
Алты малта ас болмай,
Өзіңнен туған жас бала
Сақалы шығып жат болмай,
Ат үстінде күн көрмей,
Ашаршылық, шөл көрмей,
Өзегі талып ет жемей,
Ер төсектен безінбей,
Ұлы түске ұрынбай,
Түн қатып жүріп, түс қашпай,
Тебінгі теріс тағынбай.
Темір қазық жастанбай.
Қу толағай бастанбай
Ерлердің ісі бітер ме?! – деп азаматтың міндетін көрсетеді

- Ақын өлеңдерінің тәлімдік-тағылымдық негіздері тереңде жатыр. Ақынның «Күн қайда?» деген өлеңінде:

Қарт бұғыдай билерден

Ақыл сұрар күн қайда?

Бізді тапқан ананың

Асыраған ананың,

Ризалықпен жайласып

Қолын алар күн қайда? – халықымыздың

халықтық педагогика негіздерін алдымызға

тартады.

2. “Күн қайда”, “Жалған дүние” және басқа да көптеген өлеңдері сұрай арнау түрінде келеді. Ақынның көп өлеңдері нақыл, мәтелге толы. “Аспандағы бозторғай”, “Ай артында бір көл бар”, “Мен тауда ойнаған қарт марал”, “Пыр-пырлай ұшқан қасқалдақ”, “Мен, мен едім”, “Бағаналы терек” және басқа жырлары түгел дерлік нақыл сөздерден тұрады. Мысалы, “Жалған дүние” өлеңін алсақ:

Қоғалы көлдер, құм, сулар

Кімдерге қоныс болмаған?

Саздауға біткен құба тал

Кімдерге сайғақ болмаған?

Басына жібек байлаған

Арулар кімнен қалмаған?

Таңдап мінген тұлпарлар

Иесін қайда жауға салмаған?

Құландар ішпес бұршақ қақ

Кімдерге шербет болмаған?

Садағына сары шіркей ұялап,

Жау іздеген ерлердің

Қайда басы қалмаған?

-Ішелік те желік,

-Мінелік те түселік,

-Ойналық та күлелік,

-- Ойласандар, жігіттер,

-Мынау жалған дүние

-Кімдерден кейін қалмаған?!

3. Махамбет Исатайдың ерлік тұлғасын бейнелеп, сол аяққалы күреске аттанған барлық халықтың алып күшін көз алдына елестетеді. "Мінкен ер", "Тарланым", "Тайманның ұлы Исатай", "Біз неткен ер", "Ұл туса", "Туған ұлдан не пайда", "Исатай деген ағам бар", "Еңселігі екі елі", "Арғымақтың баласы", т.б. Өлеңдерінде ақын халықтың ерлік тұлғасын толық таныта алады. Бұл аталған өлеңдер өзінің адамгершілік, ерлік идеяларымен құнды.

Ақын Исатайды суреттеген толғауларында неше алуан теңеу, эпитет, метафоралар қолданады. Исатайды небір халықтың асыл сөздерімен суреттеп, батыр тұлғасын танытар айқын теңеулер табады. Мысалға ақынның "Тарланым" деген өлеңін алайық. Осы өлеңнің өзінде-ақ Исатай өз бойының барлық көрінісімен көз алдына елестейді.

Кермиығым, кербезім,
Келіскендей шандозым.
Құландай ащы дауыстым,
Құлжадай айбар мүйіздім,
Қырмызыдай ажарлым,
Хиуадай базарлым,
Теңіздей терең ақылдым,
Төбіренбес ауыр мінездім...
Адырнасын ала өгіздей меңіреткен...

4. Махамбетке тән нәрсе - лирика. Махамбет өлеңдерінің негізгі көпшілігі лирикалық өлеңдерге жатады. Сонымен қатар Махамбет лирикасы өзіне шейінгі қазақ әдебиетіндегі болып келген лирикалық өлеңдерден анағұрлым айырмасы да, өзіне тән ерекшелігі де бар.

Махамбет өлеңдері өз басынан кешірген ауыр халдерді сезіне отырып, терең толғап суреттеумен қатар, ол өз кезіндегі тарихи оқиғалармен байланысты туған қалың бұқараның көңіл күйін де көрсете білді. Оның өлеңдерінде өзінің көңіл күйі мен ел күйі ұштасып жатты. Сондықтан оның лирикасын әлеуметтік сарындағы, саяси-үгіттік лирика деп атауға тура келеді.

Қоғамның тапқа бөлінуінің негізінде таптық күрес туады да, сол таптық күрес саяси, таптық жырларды туғызады. Бірақ бұл жаңа мотивтегі поэзия көркем лирикаларға өзінен бұрынғы поэзияның әсері болуы да мүмкін. Әйтсе де олардың өзіне тән ерекшеліктерін де байқау қиын емес.

Қоғамның тапқа бөлінуі және сол тапқа бөлінудің негізінде туған тап күресі қазақтың фольклорінде де айқын көрінеді. Соған қарағанда саяси лириканың бастамасы ауыз әдебиетінде жатыр деуге болады. Демек, Махамбеттің саяси лирикалары ауыз әдебиетінде бір тамыры фольклор традициясымен байланысты. Жалпы, саяси лириканың өзіне қас ерекшелігі - үгіт-насихат істерді көпшілікке үндеу, белгілі бір топтың не таптың алдында тұрған тілек, мүддесін көркемсөз арқылы көпшіліктің сана-сезіміне жеткізу, үгіт арқылы оларға әсер ету болса, Махамбет поэзиясында бұл бағыт қатты сақталады.

“Өтемістен туған он едік”

1803 жылы Батыс Қазақстан облысы, Жәнібек ауданы, Нарын құмының Бекетай деген жерінде дүниеге келген. Шыққан тегі- Байұлы ішіндегі Беріш руынан. Әкесі Өтеміс Құлманиязұлы ауқатты, беделді би болған. Махамбет Қосуан есімді екінші әйелінен туған. Ол мұсылманша, орысша хан таныған.

XIX ғасырдағы отаршылдыққа қарсы Исатай Тайманұлы бастаған халық көтерілісін ұйымдастырушы.

Исағайдың серігі

Бала кезінен
мұсылманша
білім алды

Ақылды

Махамбет

Ереуіл ақын

Тапқыр

Өте мерген

Палуан, батыр

Үнемі өз жасақтарының
алдында жүреді

- Махамбет – жорық жырауы. Сол Ұлы бабаларының дәстүрін жалғастырған, рухын сөзімен емес ерлік ісімен көрсеткен батыр-жырау. Махамбет заманы көшпелілер рухының айының батып, күнінің тұтылған кезі. Сондықтан да, көшпелілер мәдениетіндегі эпикалық синкреттілік Махамбет болмысымен түйінделеді. Бұдан былай өнер қоғамдық құбылыстарды реттеушілік міндетінен айрылып, эстетикалық алданыш болуға көшкен. Махамбеттің әрі батыр, әрі көсем, әрі шешен, әрі жырау, әрі күйші болуында осындай тарихи әлеуметтік сұраным болған. Бұл тұрғыдан келгенде, Махамбет жорық жаруларының ішіндегі соңғысы.

- Өмірінің соңғы жылдарын ақын ауылда өткізеді. Жәңгір хан мен Баймағамбет сұлтан халықтың бүлік шығаруына ықпал етуінен секем алып, оның сыртынан бақылау қояды. Ақыры ханның тыңшылары Махамбетті опасыздықпен өлтіреді.

Ақын есімі ақын – жазушылар шығармаларында

Әнуар Әлімжанов
Берқайыр Аманшин
Тәкен Әлімқұлов
Қалижан Бекқожин
Олжас Сүлейменов
Тайыр Жароков

«Махамбеттің жебесі»
«Махамбеттің тағдыры»
«Қараой»
«Махамбет қабіріндегі тебіреніс»
«Махамбеттің ақырғы ойлары»
«Махамбет туралы аңыз»

МАХАМБЕТ

АКТИВІЗМ
КОЛЛЕКТИВІЗМ
МАНАТ

ЖОРЫК ЖЫРЛАРЫ

Дауылпаз жырдың тарланы – Махамбет.

Махамбеттің Исатай Тайманұлына арнап жазылған өлеңдері:

“Исатай деген ағам бар”

“ Мінгені Исатайдың ақтабаны-ай”

“Есіл ер”

“Тайманның ұлы Исатай”

“Мінкен ер”

“Исатай сөзі”

“Тарланым”

Махамбеттің жыр жебесі - домбыра

- Күйлері:
 - “Жұмыр – Қылыш”
 - “Қайран нарын”
 - “Жауға шапқан”
 - “Исатайдың ақтабаны – ай”
 - “Қиыл қырғыны” және “Жайық ақсу”
 - “Өкініш”
 - “Шілтелі терезе”
 - “Жорық күйі”

Махамбеттей тұлғадан болашаққа өнеге

- Қазіргі кезде қала және республика көлемінде өлеңі де, өмірі де өнегелі Махамбет жыралары сайысы, істе де, сөзде де шынайылық пен шындықтан туындайтын жалынды күйлер кешінің өткізілуі дәстүрлі болып келеді.

Махамбет өнегесімен, оның асыл мұрасы

Елімізде Махамбет
Өтемісұлына және
Исатай
Тайманұлына
арналып ескерткіш
қаланды.

Ал өнерімізді
өркендету үшін
Махамбет
Өтемісұлы
атындағы
концерттік залдар
мен театрлар
өркендеуде.

СӨЖ-2

Тақырыбы:
ӘСЕТ АЙТЫСТАРЫ

Әсет Найманбайұлы (1867 жыл, Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданы, “Қызыл-арай” ауылы – 1922 жыл, Қытай, Құлжа) – қазақтың суырыпсалма ақыны, әнші-композиторы.

Ол 7-8 жасқа келгенде медресе имамы Зейнолладан бастауыш білім алады. Мұнда араб тілі мен шығыс поэзиясын меңгеруге ден қояды.

**НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ!!!**